

ІНТЕРЛІНГВІСТИЧНА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДАПТАЦІЯ
ПРАГМАТИЧНИХ ТИПІВ ТЕКСТІВ

В статті запропоновано перекладацький аналіз тексту проповіді Митрополита Антонія Сурожського (російський і англійський варіанти), на основі якого доводиться необхідність застосування адаптивних стратегій при перекладі прагматичних типів текстів, до числа яких відноситься і проповідь як тип тексту.

Поняття про одні й ті самі, тобто еквівалентні, предмети та явища дійсності в різних мовах відмінні, оскільки ґрунтуються на різних уявленнях у національно-відмінних свідомостях. Це цілком природно й закономірно, тому що різняться способи життя, світобачення, звички, традиції, ті нескінченні й різноманітні умовності, що визначають національну культуру в емному значенні слова. Зважаючи на міжмовну й міжкультурну асиметрію, перекладач вимушений практично в кожному випадку перетворення системи смислів додавати або усувати певні елементи смислу. Особливо це помітно при зіставленні оригіналів та перекладів прагматичних типів текстів і зокрема тих типів текстів, які висвітлюють не тільки культурні, але й конфесійні розбіжності. Саме тому проповідь як прагматичний тип тексту становить певний інтерес для перекладачів-практиків та критиків перекладу.

Інтерлінгвістичний перекладацький аналіз прагматичних типів текстів дозволяє виявити комплементарний характер адаптивних і перекладацьких стратегій та визначити ступінь адаптивних трансформацій, які уможливають відтворення й адекватну передачу прагматичного потенціалу ВТ за умов трансляції в іншокультуру. Крім того, зіставлення текстів оригіналу й перекладу демонструє, що перекладацькій адаптації підлягають ті зони тексту, які містять високий ступінь концентрації культурно обумовленої лексики, а саме – реалій, символів, концептів та аксиологем.

Матеріалом аналізу обрано проповіді Митрополита Антонія Сурожського «*Введение Божией Матери во храм*» и “*Feasts of the Mother of God*”. Слід відзначити, переклад проповіді здійснено Митрополитом Антонієм з урахуванням текстотипологічних «очікувань» британської аудиторії, тобто враховуючи віддаленість культур і конфесійних розбіжностей (православної традиції у східнослов'янській і британській культурах).

Metropolitan Anthony of Sourozh “Feasts of the Mother of God” (далі Т1)
[3].

Since early days the Church has given to the Mother of God titles of holiness greater than those which are given to any saint. She is called the All-holy,

Panagia. We venerate Her as One who is greater and holier than the Cherubim and the Seraphim, greater than the angels of God who, endowed with vision, can see, contemplate and adore, greater than the angels of God who are, as it were, the throne of the Most High. Because the ones as the others see, worship, serve God as their Lord, as their Master, and yet somehow they remain farther from Him than She, who in Her exceeding holiness has become the kin of God, has become the Mother of the Incarnate Word, who is the Bride, the perfect revelation of what the whole creation is called to be and to become.

The Feast of the Presentation of the Mother of God to the Temple quite obviously raises historical problems. We know that in Israel no one was allowed into the Holy of Holies, that the High Priest entered it only once a year after having undergone purification by sacrificial blood. What the feast stands for primarily is described, enlarged on, in a sermon on prayer written in the 19th century by Theophane the Recluse. The Holy of Holies, he says, is the heart of hearts of human worship. It is the place where men in the Old Testament can meet God to the extent to which God can be met. It is the heart of the mystery of Israel. It is also the point which somehow is beyond the point of the sacrificed. The sacrifice opens the door to it. The sacrifice somehow remains this side of it. And to enter into the Holy of Holies means first and foremost to enter into that depth of adoration, into that depth of prayer which makes one present to the living God, which makes one stand face to face with the living God. The presentation of the Mother of God, apart from historical features, is extolled by the Church because it indicates to us where She stands in the whole of Her life, in the divine presence in complete surrender, in complete adoration.

Tradition has it that she was brought by Joachim and Anna. On the icons you can see young girls with candles bringing her to the temples. She was handed over to the high priest, who took Her into the place to which he had no access himself. Now I don't think there is any advantage in discussing the possible historicity of an event of that kind. From a purely historical point of view it is unlikely that it could have happened. But what matters is what it stands for, and it stands for a moment when, having reached the maturity of a young child, but the maturity of one who can already worship, serve, lend an ear, be ready to respond and to obey, She chose all that and went into that depth of obedience, of listening, of attention to what was God's will. By what I say I do not mean to say that it did or did not happen. But what matters as far as She is concerned is obviously this aspect of the thing much more than the historicity of the event as described in icons or in folkloric tradition.

«Введение Божией Матери во храм» (далі Т2) [1].

Есть праздники, сила которых заключается в воспоминаемом событии; важно, значительно в них, решающе для судеб человеческих то, что случилось; таков праздник Рождества Христова или праздник Воскресения; решающее значение имеет то, что действительно в тот день

Бог стал человеком и родился на земле, что именно в тот день воскрес Господь, умерший крестной смертью ради нашего спасения.

И есть праздники, так же как и иконы, которые говорят нам о каком-то внутреннем событии, даже если историческая их обстановка не ясна. Таков праздник Введения во храм Пресвятой Богородицы. Чтобы исторически в древнем Иерусалиме действительно случилось то событие, которое описывается в богослужебной песни, – едва ли возможно; но оно сообщает нам что-то более значительное, более важное о Божией Матери, нежели физическое Ее вступление во Святая Святых, которое было запрещено и Первосвященнику. Это день, когда Пресвятая Дева. Достигшая той ранней зрелости, которая делает ребенка способным лично переживать, лично воспринимать и отзываться на таинственное прикосновение благодати, когда, достигши этого возраста, Она вступила действительно во Святая Святых – не вещественное Святая Святых храма. А в ту глубину Богообщения, которую исторически Храм собой изображал.

И с таким трепетом мы должны читать в богослужебной книге слова, которые приписываются с такой нежностью, с такой глубиной Иоакиму и Анне: Чадо, иди! И будь Тому, Который все тебе дал, возношением и сладким благоуханием! Вступи в ту область, куда нет двери; научись тайнам и готовься стать местом вселения Самого Бога <... >

Так некоторые отцы Церкви и святитель Феофан толкуют значение этого вступления Божией Матери в храм, во Святая Святых. Не тронутая грехом, не оскверненная ничем, но уже способная чистым сердцем, не оскверненной плотью, не затуманенным умом отозваться на святыню, на славу, на дивность Божию, трехлетняя Отроковица посылается в эти глубины молитвенного, созерцательного общения.

И в другом месте того же богослужения мы читаем, как Ей тихо говорит Архангел Гавриил, чтобы Она открылась Богу и приготовилась стать местом вселения грядущего Спасителя.

Вот о чем говорит нам праздник: о том, как с первых Своих шагов, напутствуемая матерью и отцом, наставляемая Ангелом, Она вступает в те глубины молитвы, безмолвия, благоговения, любви, созерцания, чистоты, которые составляют подлинное Святое Святых. И разве удивительно после этого, что мы этот день празднуем как начало спасения: первая из всех тварей Пресвятая Дева вступает в эти непроходимые, неприступные глубины, вступает в то общение с Богом, которое будет расти и расти, незапятнанно, незатемненно, неоскверненно в течение всей Ее жизни, до момента, когда, как пишет один из западных писателей, Она сможет, в ответ на Божий призыв, произнести Божие имя всем умом, всем сердцем, всей волей, всей плотью Своей и, вместе с Духом Святым, родить воплощенное Божие Слово.

Да, в день этого праздника действительно совершается для нас явление этого дивного события, начало этого возрастания, но также

дается нам и образ того, к чему мы призваны, куда нас зовет господь: во Святое Святых. Да – мы осквернены; да – наши умы отуманены; да – наши сердца нечисты; да – наша жизнь порочна, недостойна Бога. Но всем доступно покаяние, которое может очистить нас и в уме, и в плоти, и в сердце, выправить нашу волю, всю жизнь нашу сделать правой, так чтобы и мы могли войти во Святая Святых.

И в этом празднике, в словах, которые я прочел в начале, произнесенных как бы Иоакимом и Анной, разве нет призыва к каждой матери и к каждому отцу, чтобы с ранних лет – с мгновения, когда ребенок может что-то уже если не умом понять, то чуют сердцем, воспринимать чуткостью, принять благодать – сказать и нашим детям: вступи благоговейно, трепетно в ту область, куда никакая дверь – ни церковная, ни умственная, ни иная не вводит, а только безмолвное, трепетное предстояние перед Богом, - то Святое Святых – с тем, чтобы вырасти в полную меру роста Христова, уподобиться Матери Божией и стать храмом, местом вселения и Святого Духа и Господа в Таинствах, и стать детьми нашего Небесного Отца. Аминь!

Постулат Р.Якобсона про внутрішньомовний, міжмовний та інтерсеміотичний переклад [2], який, на жаль, не було достатньо розгорнуто, значно збільшує сферу застосування законів перекладу. Спираючись на цю тезу, ми можемо стверджувати, що перекладацька адаптація відзначена широкою парадигмою застосування від художніх текстів (наприклад, трансляція каламбурів, поезії нонсенсу) до прагматичних текстів і далі до драматичних текстів (драматичні твори, лібрето). Перекладацька адаптація прагматичних типів текстів передбачає зміну коду за умов збереження смислу трансльованого тексту, що обумовлено культурними (конфесійними, ідеологічними) розбіжностями й необхідністю негайної реакції аудиторії на отримане повідомлення. Дотримання цих умов найбільш наочно продемонстровано в ініціальній позиції проповіді (Т1) Митрополита Антонія.

З позицій власне перекладу ініціальна позиція обох текстів відмінна не лише на лексико-семантичному, а й на смисловому рівнях, проте, Митрополит Антоній, обізнаний у конфесійній специфіці британської аудиторії, адаптує ініціальну позицію, присвячуючи її визначенню значущості концептосфери Пресвятої Діви Марії Богородиці для православ'я. Труднощі транспонування проповідей, присвячених концептосфері Богородиці, полягають у тому, що надлишковість інформації конфесійного характеру спричиняє сприймання тексту не як проповіді, а як теологічного наукового тексту, тому Митрополит Антоній висвітлює, зазвичай, лише одну тезу, що впливає навіть і на його об'єм (пор. Т1 удвічі менший за Т2).

Дійсно, зважаючи на історично відмінні шляхи розвитку британського та східнослов'янського православ'я, а саме - вплив ідей протестантизму на релігійні погляди європейців і провідну роль англіканської церкви для Великої Британії, проповіді, присвячені Пресвятій Діві Марії Богородиці, потребують детального коментування. Пояснювальна сила проповіді Митрополита полягає в тому, що сильна позиція Т1 рясніє релігійними концептами (*All-holy, the Mother of Incarnate Word, the Bride, saint, angel*), гіпонімами до них (*perfect revelation, the kin of God, the throne of the Most High*), аксиологемами (*endowed with vision, greater than, worship, adore, whole creation*): *“Since early days the Church has given to the Mother of God titles of holiness greater than those which are given to any saint. She is called the All-holy, Panagia. We venerate Her as One who is greater and holier than the Cherubim and the Seraphim, greater than the angels of God who, endowed with vision, can see, contemplate and adore, greater than the angels of God who are, as it were, the throne of the Most High. Because the ones as the others see, worship, serve God as their Lord, as their Master, and yet somehow they remain farther from Him than She, who in Her exceeding holiness has become the kin of God, has become the Mother of the Incarnate Word, who is the Bride, the perfect revelation of what the whole creation is called to be and to become”*.

Ініціальна позиція Т2 поступається Т1 за емоційною напругою, що виражено, перш за все, значним скороченням аксиологем і гіпонімів до релігійних концептів. Разом з тим, зазначена сильна позиція інкорпорує церковні реалії (*праздник Рождества Христова, праздник Воскресения*), що є невід'ємною складовою православної традиції (і саме тому вони не передбачають уточнень, коментарів і пояснень), а також власне релігійні концепти (*крестная смерть, спасение, Бог, Господь*): *«Есть праздники, сила которых заключается в воспоминаемом событии; важно, значительно в них, решающее для судеб человеческих то, что случилось; таков праздник Рождества Христова или праздник Воскресения; решающее значение имеет то, что действительно в тот день Бог стал человеком и родился на земле, что именно в тот день воскрес Господь, умерший крестной смертью ради нашего спасения»*.

Історія введення Богородиці у храм також висвітлюється Митрополитом Антонієм з урахуванням реакції цільової аудиторії. Так, у Т2 (розрахованому на східнослов'янську аудиторію) підкреслюється значущість для всього християнства в цілому введення Богородиці у храм: *«Она вступила действительно во Святая Святых – не вещественное Святая Святых храма, а в ту глубину Богообщения, которую исторически Храм собой изображал»*. У британській традиції адекватності сприймання проповіді сприяє подання інформації про історичну достовірність цієї події, що досягається посиленням Митрополита Антонія на проповіді Феофана (XIX ст.). Причому, опис «не вещественного Святая Святых», а саме «глибини Богообщения» супроводжується у Т2 непрямою цитатою з біблії й аксиологемами: *«сладким благоуханием, местом вселения, возношением к Богу»*. У історичному екскурсі Т1 прагматика текстового фрагменту

формується завдяки функціонуванню базових релігійних концептів: *“sacrificial blood, sermon, worship”*: *«The Feast of the Presentation of the Mother of God to the Temple quite obviously raises historical problems. We know that in Israel no one was allowed into the Holy of Holies, that the High Priest entered it only once a year after having undergone purification by sacrificial blood. What the feast stands for primarily is described, enlarged on, in a sermon on prayer written in the 19th century by Theophane the Recluse. The Holy of Holies, he says, is the heart of hearts of human worship. It is the place where men in the Old Testament can meet God to the extent to which God can be met. It is the heart of the mystery of Israel».*

В адаптованому для британської традиції тексті еліміновано сакральні оніми (*Архангел Гавриил, Ангел*), церковні реалії (*Отроковица*) і більшість аксиологем та гіпонімів до релігійних концептів. Наприклад, у T2: *«Не тронутая грехом, не оскверненная ничем, но уже способная чистым сердцем, не оскверненной плотью, не затуманенным умом отозваться на святыню, на славу, на дивность Божию, трехлетняя Отроковица посылается в эти глубины молитвенного, созерцательного общения».* Більш того, введення Богородиці у храм подається Митрополитом Антонієм із залученням гіпонімів до концептів, що значно підсилює прагматичний, а відтак і адаптивний потенціал T2: *«Вот о чем говорит нам праздник: о том, как с первых Своих шагов, напутствуемая матерью и отцом, наставляемая Ангелом, Она вступает в те глубины молитвы, безмолвия, благоговения, любви, созерцания, чистоты, которые составляют подлинное Святое Святых».* Пафос православ'я помітно зредуковано в T1 і втілено в одному реченні, яке на відміну від T2, функціонує не в медіальній частині тексту, а у фінальній позиції, що свідчить про значущість ключового для всієї проповіді твердження: *«But what matters is what it stands for, and it stands for a moment when, having reached the maturity of a young child, but the maturity of one who can already worship, serve, lend an ear, be ready to respond and to obey, She chose all that and went into that depth of obedience, of listening, of attention to what was God's will».*

У цілому, T2 присвячено висвітленню двох тез: значущість уведення у храм Богородиці та Її готовність до сприйняття Бога. Друга теза полягає в наступному: *«И разве удивительно после этого, что мы этот день празднуем как начало спасения: первая из всех тварей Пресвятая Дева вступает в эти непроходимые, непрístupные глубины, вступает в то общение с Богом, которое будет расти и расти, незапятнанно, незатемненно, неоскверненно в течение всей Ее жизни, до момента, когда, как пишет один из западных писателей, Она сможет, в ответ на Божий призыв, произнести Божие имя всем умом, всем сердцем, всей волей, всей плотью Своей и, вместе с Духом Святым, родить воплощенное Божие Слово».* Як зазначалося, перенасиченість тексту проповіді для британської традиції може спричинити переключення даного типу не лише в інший тип тексту, а й в інший дискурс (релігійний – науковий). Тому, враховуючи реакцію аудиторії, Митрополит Антоній розкриває другу тезу T2 в іншій

проповіді, що вочевидь засвідчує застосування автором перекладу адаптивних стратегій. Наведений фрагмент T2 має такий відповідник в англійському варіанті: “...*a maiden of Israel proved capable of pronouncing the name of God with all her mind and all her will and all her flesh and the Word became flesh. It is a gift of self, and it is at the same time an unreserved and heroic acceptance: a gift of self in humility, and an heroic acceptance because of what it could have been, what is meant humanly speaking*”.

З точки зору перекладацької адаптації медіальна позиція T2 становить інтерес ще й ось чому. Митрополит Антоній наводить характерне для православ'я твердження: «*Да, в день этого праздника действительно совершается для нас явление этого дивного события, начало этого возрастания, но также дается нам и образ того, к чему мы призваны, куда нас зовет господь: во Святое Святых. Да – мы осквернены; да – наши умы отуманены; да – наши сердца нечисты; да – наша жизнь порочна, недостойна Бога. Но всем доступно покаяние, которое может очистить нас и в уме, и в плоти, и в сердце, выправит нашу волю, всю жизнь нашу сделать правой, так чтобы и мы могли войти во Свята Святых*». Першу частину фрагменту еліміновано Митрополитом Антонієм в T1, очевидно, через конфесійні міркування. Для британської аудиторії фраза «*Да – мы осквернены; да – наши умы отуманены; да – наши сердца нечисты; да – наша жизнь порочна, недостойна Бога*» може видатися надто категорійною і, відповідно, безвихідною та песимістичною. Важка, щоденна праця над своєю душею, характерна для ортодоксального православ'я східнослов'янської традиції, протиставляється «оптимістичній» релігійності британської традиції. Саме тому, цю фразу британською аудиторією може бути сприйнято депресивно, що термінами перекладознавства позначається як неадекватне. Відтак, у T1 вона елімінується, а загальне твердження лише подає надію на заспокоєння, тобто відповідає культурним і конфесійним очікуванням британської аудиторії: «*The sacrifice opens the door to it. The sacrifice somehow remains this side of it. And to enter into the Holy of Holies means first and foremost to enter into that depth of adoration, into that depth of prayer which makes one present to the living God, which makes one stand face to face with the living God*».

Фінальна позиція T1 містить логічний висновок, що є результатом опису історичної й конфесійної значущості введення Богородиці у храм: «...*having reached the maturity of a young child, but the maturity of one who can already worship, serve, lend an ear, be ready to respond and to obey, She chose all that and went into that depth of obedience, of listening, of attention to what was God's will. By what I say I do not mean to say that it did or did not happen. But what matters as far as She is concerned is obviously this aspect of the thing much more than the historicity of the event as described in icons or in folkloric tradition*». Взагалі, фінальна позиція демонструє значну редукацію функціонування релігійних концептів і гіпонімів та, що найважливіше, аксиологем. У свою чергу T2, в даній сильній позиції інкорпорує і концепти, і гіпоніми, і аксиологеми, що свідчить на користь збільшення

прагматичного, а відтак, і адаптивного потенціалу: «...чтобы с ранних лет – с мгновения, когда ребенок может что-то уже если не умом понять, то чувать сердцем, воспринимать чуткостью, принять благодать – сказать и нашим детям: вступи благоговейно, трепетно в ту область, куда никакая дверь – ни церковная, ни умственная, ни иная не вводит, а только безмолвное, трепетное пред стояние перед Богом, - то Святое Святых – с тем, чтобы вырасти в полную меру роста Христова, уподобиться Матери Божией и стать храмом, местом вселения и Святого Духа и Господа в Таинствах, и стать детьми нашего Небесного Отца». Розбіжності в оцінних кодах видаються надто очевидними. Напевне, британська аудиторія не вповні була готова до оцінного «конвою» концептосфери Богородиці, хоча б тільки тому, що незаперечна значущість Богородиці у православ'ї, як Заступниці східнослов'янських народів, не відома британській аудиторії неспеціалістів і, відповідно, не сприймається нею адекватно. Тому постає очевидним, що адаптація фінальної позиції і, зокрема, елімінація аксиологічності, є наслідком чіткого розуміння Митрополитом Антонієм Сурозьким культурних стереотипів британської традиції і намаганням досягти рівнозначного прагматичного ефекту.

Таким чином, проведений інтерлінгвістичний перекладацький аналіз проповіді як прагматичного типу тексту дозволяє нам дійти наступних висновків: 1) перекладач прогнозує реакцію аудиторії, спираючись на культурні й конфесійні стереотипи очікування цільової аудиторії; 2) перекладацькій адаптації підлягають ті фрагменти тексту, які демонструють високий ступінь концентрації культурно обумовленої лексики; 3) адекватне сприймання прагматичного потенціалу тексту проповіді в іншокультурній традиції уможливується завдяки залученню саме адаптивних перекладацьких стратегій.

Бібліографічні посилання та примітки

1. Митрополит Антоний (Сурожский) Во имя Отца и Сына и Святого Духа. Проповеди. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2001. – С.53-55.
2. Яковсон Р. О лингвистических аспектах перевода // Роман Яковсон. Избр. работы. – М.: Прогресс, 1985. – С.361-368.
3. Metropolitan Anthony of Sourozh "Feasts of the Mother of God". – Доступний з: http://www.metropolitan-anthony.orc.ru/eng/eng_sermon.htm

Сведения об авторе

Фамилия, имя, отчество: Демецкая Владислава
Валентиновна

Научная степень и звание: кандидат филологических наук,
доцент

Место работы и должность: Институт иностранной
филологии, Херсонский государственный университет, доцент
кафедры английского языка

Адрес: ул.40 лет Октября, д.21а, кв. 12, Херсон, 73000

Дом.тел.: (0552) 26 49 79